

SPREMNOST NA OPROST I POMIRENJE NAKON DOMOVINSKOGA RATA U HRVATSKOJ

Goran MILAS
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Ivan RIMAC
Pravni fakultet, Zagreb

Nenad KARAJIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 159.923.32(497.5)
316.627(497.5)
177.72(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. 9. 2005.

Rad se bavi empirijskim istraživanjem oprost i pomirenja u Hrvatskoj nakon Domovinskoga rata. Istraživanja provedena u okviru psihologije pokazuju da se opraštanje ogleda u boljem duševnom zdravlju i odsutnosti negativna raspoloženja, a oprost i pomirenje imaju i svoju širu, društvenu, dimenziju. U radu se nastoji odgovoriti na tri temeljna pitanja: kako se stvaraju razmišljanja (stavovi) o oprost i pomirenju; koliki je udio hrvatskoga pučanstva spreman na oprost i pomirenje i koji su korelati spremnosti na oprost. Istraživanje je provedeno potkraj 2000. godine. Rezultati pokazuju da se mišljenja o oprost i pomirenju grupiraju u tri šira stava: skepsu u oprost i pomirenje, vjeru u pozitivne procese i podršku uvjetnom oprost. Većina građana, njih više od četiri petine, sklona je oprost pod uvjetom nadoknade štete i/ili isprike. U manjini su osobe spremne na bezuvjetni oprost, a nezanemariv dio građana sklon je i osveti. Na temelju prikupljenih podataka iznesena je pretpostavka koja bezuvjetni oprost i osvetu tretira kao nedovoljno prilagođena ponašanja potaknuta učestalim i površnim društvenim kontaktima u gradskoj sredini, što rezultira automatiziranom reakcijom u konačnici ovisnom o vrsti traume kojoj je osoba (bila) izložena.

Ključne riječi: oprost, pomirenje, stavovi, Hrvatska, poraće

✉ Goran Milas, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Goran.Milas@pilar.hr

UVOD

Oprostu i pomirenju u Hrvatskoj nakon Domovinskoga rata može se pristupiti dvojako: iz psihološke perspektive, usredotočujući se na pojedinačnu razinu ovoga fenomena ili proučavajući širi društveni kontekst koji odražava ukupna društvena kretanja i implikacije uvjetovane mišljenjem šire zajednice. Obje su perspektive dragocjene i nude, moglo bi se reći, komplementaran uvid u ovu vrlo važnu pojavu, čija važnost nadrađa sudbinu pojedinačnih žrtava, ali se, jednako tako, ne može svesti ni na obezličene društvene procese prouzročene ratom. U nastavku ćemo se usredotočiti na psihološku perspektivu pružanja oprosta, ali, koliko to bude moguće, i šire društvene refleksije koje iz nje proizlaze.

Psihološka perspektiva oprosta i pomirenja

Bogatstvo interakcija među ljudima ima brojne blagotvorne učinke, podjednako na funkcioniranje pojedinca i cjelokupnoga društva. No istodobno se svatko izlaže riziku da ga osobe s kojima stupa u interakciju psihički ili fizički povrijede. Suočena s takvom povredom, osoba će se prikloniti nekom od evolucijski usvojenih obrazaca ponašanja: težit će osveti, udaljiti se od povreditelja ili će mu oprostiti i eventualno se s njime pomiriti (McCullough, 2001.). Sa stajališta duševnoga zdravlja pojedinca, ali i širega društvenog interesa, oprost i pomirenje svakako su najpoželjnija ponašanja, pa nije čudno što ima obilje znanstvenih radova koji su u psihologiji napisani o ovoj temi (Smith, 1981.; McCullough i sur., 2000.; McCullough i sur., 2001.).

Iako zauzima središnje mjesto u važnijim svjetskim religijama (Rye i sur., 2000.), oprost je tema kojom su se unutar psihologije počeli baviti tek odnedavno. Postaje jasno kako je opraštanje, odnosno pružanje oprosta, vrlo važan čin, i to ne, kako se može činiti, za osobu koja čini nažao, već poglavito za žrtvu. U zadnjih deset do petnaest godina oprost je zbog toga u žarištu zanimanja psihologije (Enright i sur., 1992.; McCullough i sur., 1998.), koja se uglavnom bavi blagodatima što za žrtvu proistječu iz čina praštanja. Kako primjećuju Exline i Baumeister (2000.), oprost se podjednako ogleda na kognitivnoj, afektivnoj i ponašajnoj razini, pa tako žrtva ne razmišlja o nanesej šteti, iako je se sjeća, ne ljuti se zbog nje niti žudi za osvetom ili kažnjavanjem krivca. Istraživanja provedena u zadnjih desetak godina potvrdila su da žrtve nakon oprosta uživaju u boljem duševnom zdravlju (Al-Mabuk i sur., 1995.; Coyle i Enright, 1997.; Hargrave i Sells, 1997.), dok su obrambeni odgovori poput razmišljanja o osveti ili okrivljavanja počinitelja povezani s intenzitetom psihopatologije (Greenwald i Harder, 1994.), slabim oporavkom od negativnih raspoloženja i općenito nepovoljnim zdravstvenim ishodima (Tennen i Affleck, 1990.; Williams i Williams, 1993.).

Definicije pojmova

Iako je razmjerno teško doći do općeprihvaćene definicije oprosta (Worthington, 1998.), što prema mnogim autorima otežava i usporava proces stjecanja spoznaja o ovom konstrukt (Elder, 1998.; Enright i Coyle, 1998.), pokušat ćemo ga odrediti u skladu s mišljenjem većine stručnjaka. Oprost tako možemo definirati kao proces u kojem se žrtva, odnosno povrijeđena osoba, odriče srdžbe i prava na osvetu i umjesto njih sagledava počinitelja sa suosjećanjem, dobrohotnošću i ljubavlju (North, 1987.). Za McCullougha (2001.), najvažnija odrednica oprosta svakako je priklanjanje prosocijalnoj motivaciji i odustajanje od nanošenja štete počinitelju. Oprost ni pošto nije isto što i pomirenje. Oprost može voditi pomirenju i predstavlja za njega nužan preduvjet, no unatoč oprostima do pomirenja nikad ne mora doći.

ISTRAŽIVAČKI CILJEVI I PROBLEMI

Znanstvene spoznaje svjedoče u prilog blagotvornosti oprosta. Oprost bi trebao donijeti olakšanje psihičkih tegoba pojedinaca žrtava, omogućiti im da se rasterete prošlosti i okrenu budućnosti, što bi vjerojatno imalo i pozitivne učinke na društvo u cjelini. Rat u Hrvatskoj negativno se odrazio na veliku većinu njezinih žitelja, pa su svi oni do neke mjere žrtve – razlike su samo u stupnju. Odricanje od srdžbe i želje za osvetom oslobodilo bi potencijale za društveno konstruktivno djelovanje. Ipak, bilo bi naivno očekivati da će oprost nastupiti odmah i spontano te da će ga podjednako revno zagovarati svi pojedinci i društveni segmenti.

U radu ćemo se usredotočiti na sklonost praštanju među žrtvama rata, njihovu spremnost i kapacitet da to učine, kao i razlike koje postoje među pojedinim skupinama hrvatskih građana. Teorijski model za bavljenje oprostom ne može se potpuno preuzeti iz postojeće literature (McCullough i sur., 2000.), jer se potonja uglavnom bavi jasno individualiziranim postupcima koji rijetko prerastaju umjerene psihičke povrede, poput bračne nevjere. U slučaju rata, često se ne može jasno prepoznati krivac – individua, jer je za zlodjela najčešće odgovoran kolektiv ili počinitelj nije ujedno i nalogodavac. K tome, po svojim dimenzijama, takve povrede u pravilu uvelike nadrastaju one do kojih dolazi u svakodnevnom životu i uobičajenim društvenim interakcijama. Usto se javlja i dodatni veliki problem. Iako se može rezonirati kako je većina hrvatskih građana u ratu pretrpjela određenu štetu, oni, prema tom kriteriju, ni približno nisu homogena skupina, odnosno žrtve koje su doživjele usporedivu povredu. Unatoč poteškoćama, razložno je model oprosta ratnih stradalnika smjestiti unutar općega teorijskog modela oprosta i pokušati ga ugraditi uz respektiranje postojećih razlika.

U našem slučaju posebno se pogodnim čini model Enrighta, Santosa i Al-Mabuka (1989.), kao i Enrighta (1991., 1994.), načinjenog po uzoru na Kohlbergovu (1976.) teoriju razvoja moralnoga prosuđivanja. Svaki od Kohlbergovih stadija moralnoga prosuđivanja odgovara jednom od stadija opraštanja iz Enrightova modela. Tako možemo razlikovati:

1. Osvetoljubiv oprost – opraštanje uz uvjet da žrtva počinitelju uzvрати istom mjerom
2. Uvjetni, obeštećujući oprost – opraštanje uz uvjet da se žrtvi nadoknadi šteta
3. Očekivani oprost – javlja se pod pritiskom drugih jer se tako očekuje
4. Zakonski očekivani oprost – opraštanje se odvija zbog zahtjeva što ih nameću životna filozofija i religija
5. Oprost kao društvena harmonija – javlja se zbog potrebe za ponovnim uspostavljanjem sklada i mira u društvu
6. Oprost kao ljubav – opraštanje nastupa zbog istinskog osjećaja ljubavi prema drugim ljudima.

U radu ćemo pokušati obraditi nekoliko povezanih problemskih cjelina važnih i s teorijskoga i s praktičnoga gledišta. Prva razina problema deskriptivne je naravi, a odnosi se na procjenu populacijske zastupljenosti spremnosti na oprost, ali uključuje i izučavanje prirode opraštanja, odnosno njegove motivacijske osnove. Pri tome nam je od osobita interesa utvrditi je li opraštanje u Hrvatskoj potaknuto ponajprije vanjskim ili unutarnjim razlozima, odnosno višom ili nižom razinom moralnoga prosuđivanja sukladno Enrightovoj (1991., 1994.) prilagodbi Kohlbergove (1976.) izvorne klasifikacije. Druga razina na kojoj se u radu bavimo pitanjem oprosta predstavlja pokušaj prepoznavanja korelata (situacijskih, socijalizacijsko-dispozicijskih i sociodemografskih) kao mogućih odrednica spremnosti na opraštanje. I naposljetku, treća se razina bavi strukturiranjem stavova o oprostima i pomirenju, odnosno načinom sagledavanja cjelokupne problematike. Odgovori na postavljena pitanja trebali bi pružiti cjelovitu i empirijski utemeljenu sliku opraštanja među hrvatskim građanima u poratnom razdoblju, ali i pružiti smjernice za politiku poticanja opraštanja, kao sredstva normalizacije odnosa sa susjednim zemljama, ali, još i više, za rješavanje osobnih i društvenih trauma žrtava protekloga rata.

METODA

Istraživački podaci kojima se služimo u radu dio su građe prikupljene istraživanjem što ga je u prosincu 2000. provela istraživačka agencija Target d. o. o. iz Zagreba za potrebe CROPAX projekta Hrvatskoga Caritasa i Franjevačkog instituta za kulturu mira (Vuleta i Batarelo, 2001.), a detaljni podaci o primi-

jenjenoj metodologiji izneseni su kao prateći materijal deskriptivne analize (Milas, Rimac i Karajić, 2001.b).

Uzorak i način izbora ispitanika

U istraživanju je primijenjena metoda troetapnoga probabilističkog uzorkovanja. U prvom koraku odabrano je po slučaju 85 lokacija na kojima je anketirano po 12 ispitanika. Lokacije su sustavno odabirane s uređenoga popisa na kojem su naselja Republike Hrvatske bila poredana po županijama i stupnju urbaniziranosti. U drugom koraku definirane su stambene jedinice na izabranim lokacijama. Primijenjen je slučajni izbor bez povrata s liste stambenih jedinica registriranih u Popisu stanovništva 1991. U trećem koraku, služeći se probabilističkom metodom Trolahla i Cartera, odabrali smo jednoga punoljetnog člana kućanstva koji je u konačnici anketiran. Uzorak je obuhvatio 1023 ispitanika. Probabilistička priroda i veličina uzorka omogućuju procjenu populacijskih vrijednosti uz razmjerno skromnu pogrešku uzorkovanja, koja, na razini Hrvatske, u cjelini ne prelazi $\pm 3,1\%$.

Metoda prikupljanja podataka

Istraživanje je provedeno metodom usmenog anketiranja u kućanstvima od 10. do 23. prosinca 2000. godine. Upitnik se sastojao od 69 pitanja, od kojih je samo nekoliko upotrijebljeno u pisanju ovoga rada.

Varijable

Iz cjelokupnog su upitnika izdvojena pitanja prikladna za odgovore na postavljene probleme. Kao kriterijske varijable uzete su one koje su upućivale na spremnost za oprost i pomirenje ili uopćene stavove prema takvu obliku ponašanja. Podrobniji opis svih kriterijskih varijabli daje se u odjeljku s rezultatima. Za utvrđivanje korelata (mogućih odrednica) oprosta i pomirenja upotrijebljena su tri skupa podataka:

– Podaci o veličini žrtve: stradanje mjesta stanovanja tijekom rata, boravak u oružanim postrojbama, oštećenje ili uništenje kuće, oštećenje ili uništenje materijalnih dobara, ostajanje bez posla, prognaništvo, zatočeništvo u logoru, narušavanje zdravlja zbog rata, ranjavanje ili obolijevanje člana uže obitelji, pogibija člana uže obitelji.

– Podaci o socijalizacijsko-dispozicijskoj podlozi: uključuju tvrdnje o sklonosti praštanja roditelja i praštanju tijekom djetinjstva.

– Sociodemografski podaci: spol, dob, religioznost, naobrazba, naobrazba roditelja, provenijencija, provenijencija roditelja, visina prihoda, posjedovanje automobila.

Statistička analiza

U radu se rabe raznovrsne statističke analize prilagođene pojedinim problemskim cjelinama. Prvu razinu čini frekvencijsko-postotna analiza, koja se temelji na zastupljenosti pojedinih odgovora. Njome smo utvrdili rasprostranjenost pojedinih stavova i uvjerenja među punoljetnim žiteljima Hrvatske. Analizu smo, zbog nedostatne zastupljenosti pojedinih kategorija građana u uzorku u odnosu na populacijski popis, obavili na ponderiranim podacima. U radu se rabe i bivarijantne i multivarijantne statističke analize, poput korelacija, regresijske i diskriminacijske analize, kojima smo nastojali prepoznati korelate namjere opraštanja i pomirenja te faktorske analize kojom smo se poslužili kako bismo utvrdili strukturu stavova o oprost i pomirenju.

REZULTATI

Stavove hrvatskih građana najprije smo sagledali kao osnovicu za procjenu sveukupnoga budućeg ponašanja vezanog uz oprost i pomirenje. Iz ukupnoga skupa podataka izdvojili smo one koji u najvećoj mjeri i najizravnije zadiru u problematiku oprosta i pomirenja. Prije iznošenja podataka o spremnosti na opraštanje valja reći da mišljenje iskazano u anketi opravdava pristup u kojem se svi hrvatski građani tretiraju kao žrtve, odnosno kao oni koji mogu pružiti oprost. Prema iznesenim odgovorima, čak 86,2% ispitanih smatra da je hrvatski narod u cjelini bio žrtva rata u izrazitoj mjeri, dok 12,6% drži da je bio žrtva, ali u manjoj mjeri. Samo 0,9% ispitanih građana drži da se hrvatski narod u cjelini ne može smatrati žrtvom protekloga rata.

Dva anketna pitanja koja su u najvećoj mjeri zasićena namjerom budućega ponašanja spram počinitelja zlodjela postavljena su u projektivnom obliku kako bi se u što većoj mjeri izbjegli društveno poželjni odgovori. Postoci pojedinih odgovora sadržani su u Tablicama 1 i 2.

● TABLICA 1
Bi li žrtva, prema vašem mišljenju, trebala zaboraviti ono kroz što je prošla tijekom rata? (%)

	Regije						
	Dalmacija	Istra i Primorje	Lika i Pokuplje	Zagreb	Sjeverna Hrvatska	Slavonija	Hrvatska
1. Pamtiti	26,4	17,5	29,1	28,6	18,6	26,8	24,8
2. Oprostiti, a ne zaboraviti	55,4	55,8	55,8	62,9	72,3	63,4	61,8
3. Oprostiti i zaboraviti	10,4	15,8	5,8	4,0	5,6	5,8	7,4
4. Zaboraviti	3,1	10,0	4,7	1,8	2,8	2,7	3,6
5. Nešto drugo	4,1	0,8	4,7	2,7	0,6	1,3	2,2
6. Nema odgovora	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Broj ispitanika	194	119	86	223	176	225	1023
Maksimalna pogreška uzorkovanja ±	7,0	9,0	10,6	6,6	7,4	6,5	3,1

	Regije						
	Istra i Dalmacija	Primorje	Lika i Pokuplje	Zagreb	Sjeverna Hrvatska	Slavonija	Hrvatska
1. Osvetiti se	12,4	5,0	9,2	2,2	2,8	5,3	5,9
2. Tražiti nadoknadu štete	71,1	54,6	77,0	79,5	84,2	73,8	74,4
3. Tražiti ispriku	60,3	51,3	50,0	54,9	64,4	63,1	58,5
4. Oprostiti	24,2	32,8	15,1	16,5	19,3	21,3	21,3
5. Nešto drugo	6,2	3,4	7,0	7,1	1,1	3,6	4,7
6. Nema odgovora	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,2
Broj ispitanika	194	119	86	223	176	225	1023
Maksimalna pogreška uzorkovanja ±	7,0	9,0	10,6	6,6	7,4	6,5	3,1

TABLICA 2
Što bi žrtva, prema
vašem mišljenju, tre-
bala učiniti u odnosu
na počinitelja?
(Moguće više odgo-
vora.)(%)

Naoko paradoksalno, dva različito sročena pitanja o tome što bi žrtva trebala učiniti u odnosu na počinitelja pružaju posve različitu sliku općega stava javnosti. Odgovori na prvo od njih sugeriraju kako su građani uvelike spremni oprostiti, iako ne i zaboraviti ono što se zbilo u neposrednoj prošlosti. U zbroju, oprost je, vodeći se isključivo odgovorima na to pitanje, sklono gotovo 70% građana. Odgovori na drugo pitanje pak kazuju da je tek nešto više od petine (21,3%) sklono oprost. Kako objasniti ovakvu prividnu diskrepanciju? Najbolji odgovor na tu dvojbu pruža njihovo križanje, koje, iako donekle složeno, zbog mogućnosti višestrukih odgovora na drugo pitanje posve jasno pokazuje što sve građani razumijevaju pod pojmom oprosta. Građani koji se izjašnjavaju da bi žrtva trebala "pamtiti" istodobno većinom smatraju da bi trebalo tražiti nadoknadu štete i ispriku od počinitelja te da mu ne bi trebalo oprostiti. Također se u nešto većem postotku nego druge kategorije priklanjaju osveti. Sintagma "oprostiti, a ne zaboraviti" za većinu znači tražiti nadoknadu štete i ispriku, bez (bezuvjernog) oprosta. Čak i oni koji drže da treba "oprostiti i zaboraviti" u značajnom postotku (44%) ne pristaju uz tvrdnju kako bi žrtva počinitelju trebala oprostiti. Odgovori stoga upućuju na poseban oprez, jer čak i male jezične varijacije mogu posve promijeniti smisao odgovora. Opraštanje bez dodatnih odrednica za većinu podrazumijeva bezuvjetno opraštanje, pri kojem se, u većini slučajeva, ne traži ništa zauzvrat i zaboravlja sva počinjena šteta. "Oprostiti i pamti" za većinu pak znači tražiti nadoknadu štete ili bar ispriku, bez kojih oprost nije moguć. Spremnost na opraštanje u različitoj je mjeri prisutna u pojedinim hrvatskim regijama. Osobe sklone (bezuvjernom) oprost najbrojnije su u Istri i Primorju, a najmanje su zastupljene u Lici, Pokuplju i Zagrebu.

Odnosnje prema počinitelju zlodjela možemo razvrstati u tri osnovne kategorije: osvetu, uvjetni oprost i bezuvjetni oprost, koje se uglavnom preklapaju sa stadijima opraštanja

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

preuzetima iz Enrightova modela (Enright i sur., 1989.; Enright, 1991., 1994.). Pri tome prve dvije kategorije odgovaraju "osvetoljubivom oprost", odnosno "uvjetnom, obeštećujućem oprost", dok je treća teško razlučiva mješavina preostalih četiri stadija. Dobivene postotke koji upućuju na populacijsku zastupljenost različitih gledišta ipak ne možemo rabiti u postojećem obliku, jer zbog mogućnosti višestrukih odgovora ukupni postotak premašuje 100. Tvrditi da je više od petine građana skloni bezuvjetnom oprost bilo bi, stoga, pretjerano, jer je netko mogao, uz taj, zaokružiti i neki drugi odgovor.

Bi li žrtva, prema vašem mišljenju, trebala zaboraviti ono kroz što je prošla tijekom rata?	Bi li se žrtva trebala osvetiti?		Bi li žrtva u odnosu na počinitelja trebala tražiti nadoknadu štete?		Bi li žrtva u odnosu na počinitelja trebala tražiti ispriku?	
	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da
Pamtiti	85,8	14,2	21,7	78,3	40,2	59,8
Oprostiti, a ne zaboraviti	97,8	2,2	22,3	77,7	37,9	62,1
Oprostiti i zaboraviti	100,0	0,0	46,8	53,2	57,1	42,9
Zaboraviti	97,2	2,8	50,0	50,0	47,2	52,8
Nešto drugo	65,2	34,8	37,5	62,5	79,2	20,8
Ukupno	94,2	5,8	25,3	74,7	41,2	58,8

Bi li žrtva, prema vašem mišljenju, trebala zaboraviti ono kroz što je prošla tijekom rata?	Bi li žrtva u odnosu na počinitelja trebala oprostiti?		Bi li žrtva u odnosu na počinitelja trebala napraviti nešto drugo?	
	Ne	Da	Ne	Da
Pamtiti	96,1	3,9	92,1	7,9
Oprostiti, a ne zaboraviti	77,6	22,4	97,0	3,0
Oprostiti i zaboraviti	44,2	55,8	97,4	2,6
Zaboraviti	50,0	50,0	94,4	5,6
Nešto drugo	82,6	17,4	75,0	25,0
Ukupno	78,8	21,2	95,2	4,8

❶ **TABLICA 3**
Križanje pitanja koja se odnose na to što bi žrtva u odnosu na učinjeno zlodjelo i počinitelja trebala učiniti (%)

U nastojanju da dobivene postotke prevedemo na populacijske udjele, poslužili smo se sljedećom logikom – višestruke odgovore sveli smo na onaj koji upućuje na najniži stadij opraštanja. Primjerice, ako je osoba istodobno odgovorila da bi se žrtva trebala osvetiti i tražiti nadoknadu štete, odgovor smo pribrojili "osveti", ako je pak odgovorila da bi žrtva trebala tražiti ispriku i oprostiti, pribrojili smo ga "uvjetnom oprost". Na taj smo način hrvatsku populaciju podijelili u tri odjeljene kategorije – one koji teže osveti, one sklone uvjetnom ili pak bezuvjetnom oprost (Tablica 4, prvi stupac).

Iako pojmovno čista, podjela je razmjerno gruba jer većinu populacije (83,2%) ostavlja u srednjoj kategoriji uvjetnog oprosta. Jedan od načina da kategorizaciju učinimo finijom jest iz najbrojnije kategorije izdvojiti one koji su osim uvjet-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

nog oprosta (uz uvjet nadoknade ili isprike) birali i odgovor uputan za bezuvjetni oprost. Takvih je, kako pokazuju podaci (Tablica 4, drugi stupac) 13%, a oni bi se možda mogli svrstati u kategoriju "očekivanog oprosta" jer se nalaze između oprosta koji je posve uvjetovan nadoknadom i onog koji nastupa zbog potrebe za skladom ili ljubavi prema drugima.

➔ **TABLICA 4**
Postotna podrška pojedinim stadijima oprosta (preračunano iz izvornih podataka)

Stadiji oprosta	%	%
Osveta	5,9	5,9
Uvjetni oprost	83,2	70,2
Očekivani oprost	-	13,0
Bezuovjetni oprost	8,3	8,3
Bez odgovora	2,6	2,6

⊙ **TABLICA 5**
Ljudi različito razmišljaju o pojedinim aspektima života. Tvrdnje koje slijede govore o nekima od njih. Procijenite, molimo vas, u kojoj se mjeri slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama (%)

Dobiveni podaci svjedoče o velikoj spremnosti na oprost, ali istodobno i maloj podršci bezuvjetnom oprost. Rezultati pokazuju da je motivacija za oprost uglavnom izvanjska, odnosno uvjetovana nadoknadom štete ili pružanjem simboličkog obeštećenja (isprike). Zabilježen je podatak o razmjerno malom postotku osoba koje zagovaraju osvetu, iako je, bez dvojbe, riječ o nezanemarivoj pojavi koja može poprimiti i ozbiljne društvene implikacije. Spremnost na oprost procijenili smo i drugim dvama pokazateljima, tvrdnjom o pomirenju i oprost koji su građani trebali iskazati stupanj vlastita slaganja.

	Regije						
	Istra i Dalmacija	Primorje	Lika i Pokuplje	Zagreb	Sjeverna Hrvatska	Slavonija	Hrvatska
I u ratu treba pružiti ruku pomirbe pripadnicima protivničke strane							
1. Uopće se ne slažem	20,1	11,8	16,3	17,5	9,1	20,9	16,5
2. Uglavnom se ne slažem	14,4	17,6	16,3	18,4	10,8	11,1	14,5
3. Niti se slažem niti ne slažem	30,9	34,5	17,4	20,2	29,0	31,6	27,7
4. Uglavnom se slažem	14,4	25,2	47,7	28,7	31,8	22,2	26,3
5. Potpuno se slažem	19,1	10,9	1,2	14,3	19,3	10,2	13,7
6. Nema odgovora	1,0	0,0	1,2	0,9	0,0	4,0	1,4
Broj ispitanika	194	119	86	223	176	225	1023
Procjena pogreške mjerenja	7,0	9,0	10,6	6,6	7,4	6,5	3,1
Rat je završio i potrebno je da sve strane oprost svojim neprijateljima							
1. Uopće se ne slažem	19,7	9,2	20,9	9,5	8,5	22,7	15,1
2. Uglavnom se ne slažem	15,5	10,9	16,3	15,8	8,5	12,0	13,1
3. Niti se slažem niti ne slažem	28,0	41,2	20,9	34,7	38,6	23,6	31,2
4. Uglavnom se slažem	17,6	21,8	39,5	22,5	28,4	21,8	23,8
5. Potpuno se slažem	18,7	16,8	1,2	16,7	15,9	16,0	15,5
6. Nema odgovora	0,5	0,0	1,2	0,9	0,0	4,0	1,3
Broj ispitanika	194	119	86	223	176	225	1023
Procjena pogreške mjerenja	7,0	9,0	10,6	6,6	7,4	6,5	3,1

S obje tvrdnje slaganje iskazuje gotovo jednak postotak građana, njih četrdesetak posto. Uostalom, i korelacija između ova dva pitanja vrlo je visoka ($r=0,60$; $p<0,01$) i premašuje uobičajenu korelaciju čestica koje imaju isti predmet mjerenja. Združene u istu ljestvicu, ove dvije čestice omogućuju sasvim zadovoljavajuću pouzdanost tipa nutarnje konzistencije – Cronbachov α iznosi 0,75, što je za skalu te duljine vrlo visoka vrijednost. Iako zahvaća stavove o oprost i pomirenju uz razmjerno malu pogrešku mjerenja, ova ljestvica ima donekle različit predmet mjerenja u odnosu na ranije spomenuta projektivna pitanja koja se naoko bave istom tematikom. S pitanjem o tome što bi žrtva trebala učiniti u odnosu na počinitelja korelacija iznosi 0,26, odnosno 0,33 (u oba slučaja $p<0,01$), ovisno o tome jesu li izvorni podaci pretvoreni u ordinalnu ljestvicu sa tri ili četiri stupnja. Razlog za razmjerno nisku korelaciju vjerojatno je dvojak. Prvo valja uzeti u obzir da je projektivnim pitanjem zahvaćena namjera ponašanja, a ne stav, dakle riječ je o varijabli koja je mnogo bliža ponašanju te stoga i bolji prediktor budućeg odnošenja prema počinitelju. Naprotiv, stavovi predstavljaju razmjerno apstraktno promišljanje o oprost i pomirenju, vjerojatno mnogo manje vezano za buduće ponašanje. Drugi razlog niže korelacije leži po svoj prilici u prirodi skale u podlozi pitanja o namjeri ponašanja, koja ne samo da ne teži intervalnosti (poput dviju čestica stavova) nego je i njezina ordinalnost upitna. Riječ je, naime, o umjetno ordinaliziranoj izvorno nominalnoj skali, u kojoj osveta, uvjetni oprost (očekivani oprost) i bezuvjetni oprost figuriraju kao ponašanja na istom kontinuumu, što je i u najboljem slučaju tek djelomično točno. Dobivene korelacije koje pokazuju na tek 11 posto zajedničke varijance zbog toga su uglavnom očekivane, pogotovo uzme li se u obzir i ograničena pouzdanost obiju mjera. Zbog navedenih razloga teško je i neprimjereno uspoređivati postotke odgovora na različita pitanja. Četrdesetak posto građana koji se donekle ili potpuno slažu s potrebom oprosta i pomirenja neprijatelju tako ne može biti osnovica za predviđanje budućega ponašanja, nego tek pokazatelj da stav o potrebi oprosta i pomirenja u populaciji blago nadmašuje suprotna mišljenja. Naprotiv, pitanje o načinu odnošenja prema počinitelju vjerojatno odražava namjeru budućega ponašanja.

U daljnjim analizama dva su spomenuta pokazatelja tretirana različito, podjednako u metrijskom i suštinskom pogledu. Odgovori o tome što bi žrtva trebala učiniti u odnosu na počinitelja smatrani su pokazateljem namjere ponašanja, a zbog opreza smo se u analizama spram nje odnosili kao prema nominalnoj skali. Načelni sudovi o oprost i pomirenju tretirani su kao odraz ispitaničinog ili ispitanikovog stava mjerenih na ordinalnoj/intervalnoj skali, što je dopustilo upotrebu korelacijskih metoda.

U nastavku smo se bavili pokušajem utvrđivanja različitih korelata stava i namjere ponašanja prema oprost i pomi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

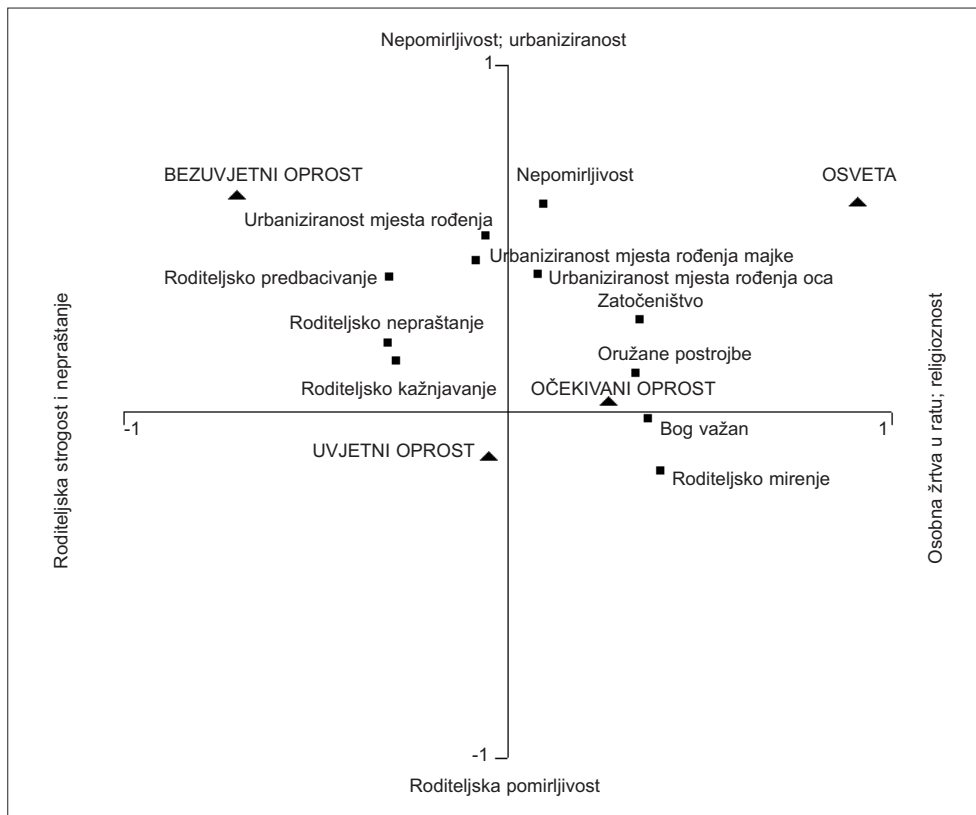
renju. Moguće korelate razvrstali smo u tri kategorije: veličinu žrtve kao najvažniju situacijsku odrednicu, sociodemografske pokazatelje i socijalizacijsko-dispozicijske pokazatelje.

Diskriminacijska analiza u kojoj smo namjeru ponašanja žrtve u odnosu na počinitelja pokušali objasniti pobrojanim pokazateljima pokazala je da prediktorske i kriterijske varijable dijele vrlo skromnu proporciju varijance. U razlikovanju četiriju grupa ispitanika (onih sklonih osveti, uvjetnom oprost, očekivanom oprost ili bezuvjetnom oprost) sudjeluju dvije statistički značajne diskriminacijske dimenzije, pri čemu njihove kanoničke korelacije iznose 0,31 i 0,25 (u oba slučaja $p < 0,01$), što objašnjava 10, odnosno 7 posto varijance razlikovanja. Ukupno objašnjenih 17% varijance upućuje na to da se nečije ponašanje u odnosu na počinitelja razmjerno teško može predvidjeti upotrijebljenim skupom varijabli, pogotovo ako uzmemo u obzir činjenicu da je i u tako skromnu proporciju dodatno ugrađena pogreška specifičnog uzorka. Analiza prirode razlika između skupina definiranih prema namjeri ponašanja spram počinitelja ne nudi posve očekivane rezultate.

● **TABLICA 6**
Struktura diskriminacijskih dimenzija*

	D1	D2
Koliko je Bog važan u Vašem životu?	<u>0,36</u>	-0,01
Jeste li tijekom rata bili zatočeni u zarobljeničkom logoru?	<u>0,35</u>	0,27
Jeste li tijekom rata bili u oružanim postrojbama, koliko dugo?	<u>0,34</u>	0,12
Pamtim da su roditelji jedan drugom dugo prigovarali za pogreške.	<u>-0,31</u>	0,20
U mojem domu kazna je bila jedini način kako se odnosilo prema pogreškama.	<u>-0,30</u>	0,16
Jeste li tijekom rata ranjeni ili vam je zbog rata zdravlje ozbiljno narušeno?	0,26	-0,14
Ima li vaša obitelj automobil?	0,14	0,06
Jesu li vam tijekom rata materijalna dobra oštećena, uništena ili ukradena?	0,09	-0,01
I danas nerado susrećem osobe iz djetinjstva s kojima sam se potukao.	0,09	<u>0,59</u>
U kakvom ste tipu naselja rođeni?	-0,06	<u>0,50</u>
U kakvom je tipu naselja rođena vaša majka?	-0,08	<u>0,43</u>
U kakvom je tipu naselja rođen vaš otac?	0,08	<u>0,39</u>
Mislim da mi neke pogreške roditelji nikad nisu oprostili.	-0,31	<u>0,39</u>
Koji je stupanj obrazovanja postigao vaš otac?	-0,06	0,22
Koji je stupanj obrazovanja postigla vaša majka?	0,01	0,19
Kojeg ste spola?	-0,10	-0,17
Je li vam u ratu bio ranjen ili se razbolio netko iz uže obitelji?	-0,04	0,14
Je li mjesto u kojem ste živjeli do 1991. godine stradalo tijekom rata?	0,10	-0,13
Jeste li tijekom rata bili u prognaništvu?	0,10	0,12
Koji ste stupanj obrazovanja postigli?	-0,07	0,10
Kad bismo se kao djeca posvadili, roditelji bi nas mirili.	<u>0,40</u>	-0,17
Broj djece u obitelji mlađe od 18 godina	0,19	0,01
Godina rođenja	0,09	0,09
Jesu li vam tijekom rata stan/kuća ozbiljno oštećeni ili srušeni?	0,04	0,04
Je li vam u ratu poginuo netko iz uže obitelji?	-0,07	-0,03
Jeste li tijekom rata ostali bez posla?	-0,06	0,00
U koju skupinu spada vaše domaćinstvo po ukupnim mjesečnim prihodima?	0,09	0,09

* Projekcije više od $\pm 0,30$ podcrtane su.

* Trokuti označuju centroidu, a kvadrati varijable; u prikaz su uključene samo varijable sa značajnim projekcijama na diskriminacijskim dimenzijama.

SLIKA 1
Centroidi skupina definiranih s obzirom na namjeru ponašanja spram počinitelja u prostoru diskriminacijskih dimenzija*

Valja primijetiti da je skupina osoba sklonih osveti u većoj mjeri tijekom rata bila u oružanim postrojbama i da je među njima također veći broj bivših zatočenika zarobljeničkih logora. U tom pogledu, razlikovanje među grupama razmjerno je očekivano. Osobe koje su bile u oružanim postrojbama, a još i više one koje su bile zatočene u logorima, vjerojatno su razvile jaču hostilnost i nesnošljivost prema ratnom neprijatelju zbog veće fizičke i emocionalne uključenosti, u odnosu na one koji su u ratnim zbivanjima sudjelovali isključivo posredno. No dok je pripisivanje želje za osvetom većoj žrtvi u ratu uglavnom uvjerljivo i očekivano, preostale razlike među skupinama ne nude tako suvislu interpretaciju. Skupina osoba sklona oprostima tako se od onih koji naginju osveti razlikuje prema socijalizacijskim utjecajima, odnosno običajima što su se njegovali u obiteljskom domu. Bezuvjetni oprost povezan je s manjim stupnjem roditeljskoga praštanja i pomirljivosti. Takve su osobe sklonije prihvatiti tvrdnje "kako im neke pogreške roditelji nikad nisu oprostili" ili "kako je kazna bila jedini način odnošenja prema pogreškama" kao točne, dok su,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

naprotiv, tvrdnju suprotna predznaka, "kako bi roditelji mirili posvađanu djecu", češće ocjenjivali netočnom. Ovaj neobični nalaz upućuje na to da se namjera ponašanja u konačnici suprotstavlja roditeljskom obrascu koji je vrijedio u djetinjstvu. Je li riječ o stvarnoj povezanosti koja otkriva da je bezuvjetni oprost zapravo plod ranog iskustva s razarajućom snagom negativnih emocija što ih stvara roditeljsko nepraštanja i nepomirljivost, ili pak lažna korelacija uvjetovana nekom trećom varijablom koju ovom prilikom nismo uključili u istraživanje, nemoguće je kazati, ali je riječ o problemu koji svakako zaslužuje pomniji osvrt. Razlikovanje između preostalih grupa također je vrijedno razmatranja. Druga diskriminacijska dimenzija u najvećoj mjeri razlikuje grupe sklone bezuvjetnom oprost i osvete, s jedne strane, i onih koji zagovaraju uvjetni oprost ili njegovu inačicu, očekivani oprost, s druge. Zanimljivo je napomenuti da ih najviše razlikuje čestica koja upućuje na svojevrstu dispozicijsku podlogu nepomirljivosti ("I danas nerado srećem osobe iz djetinjstva s kojima sam se potukao") te vlastita i roditeljska provenijencija. S obzirom na to da je teško zasnivati tumačenje na samo jednoj čestici, pripisivati razlike među grupama trajnijoj ponašajnoj dispoziciji svakako je nedovoljno utemeljeno, pogotovo što bi takva dispozicija trebala objedinjavati grupe suprotnih namjera ponašanja (osvete i bezuvjetnog oprosta). Urbana provenijencija karakteristična je za one koji teže osvete, odnosno bezuvjetnom oprost, dok se za uvjetni oprost u većoj mjeri zalažu oni iz ruralnih regija. I tu se pokušaj tumačenja pokazuje nezahvalnim. Je li riječ o opreci između urbanog i ruralnog odraz suštinskih činitelja što razlikuju ova dva životna obrasca ili je ponovno u pitanju lažna (prividna) korelacija nastala kao posljedica neuključivanja neke treće varijable povezane s objema (urbanizacijom i namjerom ponašanja), nemoguće je reći. Ipak neka moguća i uvjerljiva objašnjenja mogu biti odbačena – uočena povezanost svakako nije odraz razlika u naobrazbi, religioznosti niti je razlika u počinjenoj šteti u urbanim u odnosu na ruralna područja, jer su sve spomenute varijable uključene u analizu.

Pravilnosti uočene diskriminacijskom analizom nastojali smo provjeriti regresijskom analizom na alternativnom pokazatelju sklonosti oprost (ranije spominjanim stavovima o potrebi oprosta i pomirenja s neprijateljem). Takav pristup ima svoje teorijsko uporište, jer su stavovi i namjera ponašanja različite razine odnošenja prema počinitelju, ali još više i metodološko opravdanje. Naime, nalazi prikupljeni podjednako regresijskom i diskriminacijskom analizom podložni su ozbiljnoj pogrešci zbog pristranosti uvjetovane zbrajanjem slučajnih grešaka i kolinearnosti prediktora (Cohen i Cohen, 1983.), pa se pokušaj da se jedna vrsta podataka potkrijepi drugom čini kao prijeko potrebna metoda jačanja vanjske valjanosti.

Regresijska analiza potvrdila je nalaze diskriminacijske barem utoliko što su obje upozorile na razmjerno skromnu količinu varijance kriterija objašnjene prediktorima. Višestruka korelacija iznosi 0,36 ($F=5,16$; $p<0,01$), što upućuje otprilike na 13% zajedničke varijance, ili, uz korekciju zbog pogreške uzorkovanja (odnosa broja prediktora i broja ispitanika), samo 10%. Stavovi o oprost, jednako kao ni namjera ponašanja, ne mogu se dobro objasniti na temelju pokazatelja uključenih u analizu.

	Beta	t	Značajnost
Jeste li tijekom rata bili u oružanim postrojbama, koliko dugo?	-0,12	-3,30	$p<0,01$
Jesu li vam tijekom rata materijalna dobra oštećena, uništena ili ukradena?	-0,16	-3,17	$p<0,01$
I danas nerado susrećem osobe iz djetinjstva s kojima sam se potukao.	-0,09	-2,70	$p<0,01$
Kad bismo se kao djeca posvadili, roditelji bi nas mirili.	0,17	5,30	$p<0,01$
U mojem domu kazna je bila jedini način kako se odnosilo prema pogreškama.	0,11	3,05	$p<0,01$
Dob	0,17	4,11	$p<0,01$
Koji ste stupanj obrazovanja postigli?	0,10	2,29	$p<0,05$
U koju skupinu spada vaše domaćinstvo po ukupnim mjesečnim prihodima?	-0,11	-2,80	$p<0,01$

TABLETA 7
Standardizirani
regresijski koeficijenti
pokazatelja koji
statistički značajno
pridonose predikciji
stava prema oprost

Slaganje sa stavovima što zagovaraju oprost i pomirenje može se predvidjeti na temelju manjega broja pokazatelja koji prelaze prag statističke značajnosti. Oprost pridonose rani socijalizacijski utjecaji, poput roditeljskoga mirenja prilikom dječjih svađa, ali i primjena kazne kao regulatora ponašanja te dob i naobrazba. Oprost i pomirenju sklonije su starije i obrazovanije osobe. Manju sklonost oprost pokazuju osobe koje su bile (dulje) uključene u oružane postrojbe tijekom rata, one čija su materijalna dobra u istom razdoblju pretrpjela štetu, one viših prihoda, kao i one na čiju nepomirljivost upućuje nerado susretanje osoba s kojima su se kao djeca potukli. Regresijska analiza potvrđuje kako je veličina žrtve u ratu (duža uključenost u oružanim postrojbama i oštećenja materijalnih dobara) obrnuto povezana sa spremnošću na oprost. Ostali nalazi ne pokazuju takvu dosljednost, štoviše neki od njih su, barem naizgled, proturječni. Dob i naobrazba koji su pozitivno povezani sa stavom o potrebi oprosta ne pridonose razlikovanju grupa različito iskazanih namjera ponašanja, a isto se može reći i za prihode, koji su s istim stavom negativno povezani. Jednako tako, urbaniziranost kao varijabla važna u definiranju diskriminacijske funkcije ne sudjeluje u predikciji stava o oprost. Socijalizacijsko dispozicijske varijable koje opisuju obiteljsko i vlastito ponašanje u djetinjstvu – roditeljsko mirenje, primjena kazne radi regulacije ponašanja i nepomirljivost kod dječjih svađa – prisutne su podjednako u diskriminacijskoj i regresijskoj analizi kao korisni

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

prediktori razlikovanja grupa, odnosno stava prema oprost. No dok je ishod regresijske analize razmjerno očekivan – nepomirljivost iskazana u djetinjstvu negativno je povezana sa stavom prema oprost, a roditeljsko je mirenje s njime povezano pozitivno – diskriminacijska analiza ponudila je naoko teško objašnjive rezultate. Nepomirljivost je tako osobina koja odlikuje podjednako one sklone osveti i bezuvjetnom oprost, dok je roditeljsko mirenje karakteristično samo za osobe koje naginju uvjetnom oprost. Nalazi stoga upućuju na zaključak kako se sklonost bezuvjetnom oprost, uvjetnom oprost i osveti ne nalaze nužno na istom kontinuumu, pa odatle ni veza s vanjskim varijablama nije pravocrtna. Naprotiv, osobe sklone bezuvjetnom oprost i one koje naginju osveti, premda ih je logično shvatiti kao krajnosti na istoj ljestvici, posjeduju neka zajednička obilježja ili stavove koji ih odjeljuju od većinske skupine koja se zalaže za uvjetni oprost.

Uz proučavanje populacijske zastupljenosti stavova i namjera ponašanja vezanih uz oprost i pomirenje te njihovih korelata, istraživanjem smo također nastojali istražiti strukturirane različite perspektive koje tematiziraju pitanja oprosta i pomirenja u Hrvatskoj. Ispitanicima smo ponudili ljestvicu stavova i pitali ih u kojoj se mjeri slažu s pojedinim tvrdnjama.

● **TABLICA 8**
U posljednje se vrijeme sve češće govori o opraštanju i pomirenju Srba i Hrvata. Smatrate li da je ono moguće? Koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama? (%)

	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem	Nema odgovora
Ono što je učinjeno u proteklom ratu nikako se ne može oprostiti.	7,2	16,2	23,1	27,2	25,5	0,8
Proteći će još dosta vremena dok se ne stvore pravi uvjeti za pomirenje.	1,1	3,3	8,0	39,0	47,6	1,0
Opraštanje je već nastupilo.	15,1	23,4	28,7	25,7	6,3	0,9
Ekonomska situacija i međunarodni pritisci ubrzat će procese opraštanja i pomirenja.	14,7	15,8	26,6	27,1	14,9	1,0
Do pravog pomirenja nikad neće doći.	7,9	15,0	20,9	25,7	29,4	1,1
Većina bi bila spremna oprostiti da se suprotna strana ispriča i prizna pogreške.	11,6	14,7	24,6	32,3	15,4	1,4
Mogu oprostiti naciji, ali ne i pojedincu koji je počinio zločine.	5,6	6,4	12,6	27,8	46,2	1,5
Za pomirenje je nužno da prethodno svi koji su činili zločine budu izvedeni pred sud.	2,1	1,4	7,8	26,2	61,2	1,4
Duboko u sebi ne mogu oprostiti, premda sam spreman prihvatiti suživot.	9,7	12,4	31,3	28,5	16,9	1,3

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

● **TABLICA 9**
Faktorska struktura
varimax faktora
stavova hrvatskih
građana o oprost i
pomirenju*

Postotna zastupljenost pojedinih stavova iz skale upućuje na snažnu rezervu većine građana prema razmjerima i brzini procesa opraštanja i pomirenja u Hrvatskoj. Velika većina građana drži da će proteći dosta vremena dok se ne stvore pravi uvjeti za pomirenje, a više od polovine smatra da se ono što je učinjeno u ratu nikako ne može oprostiti i da do pravoga pomirenja nikad neće doći. Velika je većina građana nadalje jedinstvena u ocjeni kako je za pomirenje nužno izvođenje zločinaca pred sud.

Scree test (Cattell, 1966.) pokazao je da se korelacijska matrica među pojedinim tvrdnjama može razložiti na tri nezavisna faktora koji odražavaju tri temeljna stava o oprost i pomirenju: skepsu u oprost, vjeru u oprost i uvjetni oprost (Tablica 9). Moglo bi se zbog toga zaključiti da su temeljna promišljanja o oprost i pomirenju neovisna jedno o drugom, iako je to dijelom nedvojbeno i artefakt primijenjene metode. Ali prema provedenoj analizi, netko može istodobno biti skeptičan i uvjeren u oprost, a istodobno i zagovornik uvjetnog oprosta.

	Skepsa u oprost	Vjera u oprost	Uvjetni oprost
Do pravog pomirenja nikad neće doći.	0,60		
Ono što je učinjeno u proteklome ratu nikako se ne može oprostiti.	0,59		
Proteći će još dosta vremena dok se ne stvore pravi uvjeti za pomirenje.	0,47		
Opraštanje je već nastupilo.		0,64	
Ekonomska situacija i međunarodni pritisci ubrzat će procese opraštanja i pomirenja.		0,58	
Većina bi bila spremna oprostiti da se suprotna strana ispriča i prizna pogreške.		0,37	0,32
Mogu oprostiti naciji, ali ne i pojedincu koji je počinio zločine.			0,68
Za pomirenje je nužno da prethodno svi koji su činili zločine budu izvedeni pred sud.			0,42
Duboko u sebi ne mogu oprostiti, premda sam spreman prihvatiti suživot.			0,34

* Projekcije niže od $\pm 0,30$ izostavljene su.

Korelacije faktorskih bodova s pokazateljima što su u prethodnim analizama rabljeni kao kriteriji spremnosti na oprost, pozitivnim stavom prema oprost i pomirenju i namjerom opraštanja počinitelju, kreću se u očekivanom smjeru i razumno su visoki s obzirom na duljinu i metrijske kvalitete indikatora (Tablica 10).

Pozitivan stav prema oprost korelira sa svim izlučenim faktorima, a visina višestruke korelacije sa svima uzetima istodobno iznosi 0,52, što upućuje na 26% zajedničke varijance. Uzimajući u obzir skromnu pouzdanost tako definiranih po-

➔ TABLICA 10
Korelacije između
faktorskih bodova
ljestvice tvrdnji o
oprostu, stava prema
oprostu i namjere
opraštanja

kazatelja, dobivena je vrijednost razmjerno visoka. No još je važnije što upućuje na prirodu stava prema oprost koji se pokazuje višedimenzionalnim i podrazumijeva odgovarajući profil uvjerenja – vjeru u oprost, odsutnost skepse i priznavanje realnosti uvjetnog oprosta. U skladu s očekivanjem, namjera ponašanja slabije je povezana s izlučenim faktorima stava. Ponovimo kako je riječ o jednočestičnom pokazatelju, za kojeg se podjednako argumentirano može tvrditi da posjeduje svojstva nominalne, odnosno ordinalne, skale. U prvom slučaju Pearsonov koeficijent korelacije uopće ne bi trebao dolaziti u obzir, dok bi u drugom stvorio privid povezanosti manje nego što uistinu jest.

	Skepsa u oprost	Vjera u oprost	Uvjetni oprost
Pozitivan stav prema oprost	-0,31**	0,36**	0,19**
Namjera opraštanja	-0,23**	0,23**	0,04

** Značajno uz $p < 0,01$

RASPRAVA

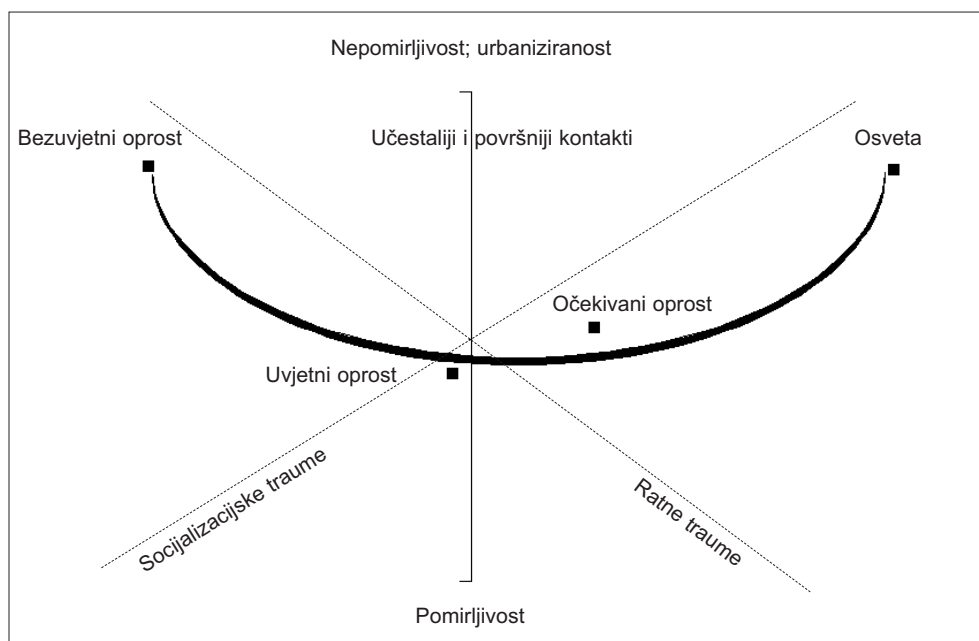
Istraživanjem smo nastojali odgovoriti na temeljna pitanja što se vežu uz procese oprosta i pomirenja u poratnoj Hrvatskoj te ih uklopiti u postojeće teorijske modele koji ovaj fenomen opisuju u mnogo širem opsegu situacija. U vrijeme provedbe istraživanja žitelji Hrvatske koji su u velikoj većini sami sebe proglašavali žrtvama protekloga rata bili su vrlo suzdržani u pogledu oprosta i pomirenja. Njihovi stavovi, kao i namjera ponašanja, svjedoče kako je u populaciji vrlo skroman postotak građana spremnih na bezuvjetan oprost – dakle onaj koji se, sukladno Enrightovu modelu (1991., 1994.), javlja kao odraz želje za društvenim skladom i ljubavlju. Svega se nešto više od osam posto građana može ubrojiti u tu kategoriju. Više od četiri petine punoljetnih građana sklona je uvjetnom, o-beštećujućem oprost, koji će ponuditi u zamjenu za materijalnu ili moralnu zadovoljštinu. Preostatak populacije u vrijeme provođenja istraživanja zanosio se mišlju o osveti, zauzimajući prema ranije spomenutom modelu najniži stupanj ljestvice opraštanja. O rezervi što je građani iskazuju prema procesima koji su gotovo neumitni svjedoče i podijeljeni stavovi o tome treba li oprostiti i pomiriti se s neprijateljem, kao i predviđanja o tome kako će, kada i hoće li uopće doći do konačnoga pomirenja i opraštanja.

Istraživanjem se pokazalo da stav prema oprost nipošto nije jednodimenzionalan, nego da počiva na nekoliko razmjerno neovisnih uvjerenja. Stavovi o oprost i pomirenju grupiraju se, kako otkrivaju rezultati faktorske analize, u tri dimenzije – vjere u proces oprosta, skepse u oprost i podršku uvjetnom oprost. Mjera opće podrške oprost i pomirenju

zasićena je svima trima dimenzijama. Zbog svoje korelacijske prirode i mjerenja u jednoj vremenskoj točki, provedeno istraživanje ne može odgovoriti na pitanje što je primarno, odnosno što čemu prethodi – opći stav specifičnima ili obrnuto.

Nasuprot teorijskom modelu koji nam je poslužio kao polazište, osveta, uvjetni i bezuvjetni oprost, zahvaćeni u istraživanju kroz projektivno mjerene namjere ponašanja, nisu se pokazali dijelom istoga kontinuuma. Da jesu, diskriminacijska bi analiza vjerojatno rezultirala samo jednom razlikovnom dimenzijom. Prva diskriminacijska funkcija doista i opisuje razlike između skupine sklone bezuvjetnom oprostima u odnosu na onu s osvetničkim namjerama, pri čemu se u sredini nalaze pobornici uvjetnog oprosta. Druga, međutim, razdvaja one sklone uvjetnom oprostima od zajedno uzetih pristasa bezuvjetnog oprosta i osvete. Diskriminacijska analiza je k tome otkrila neke zanimljive pojedinosti koje upućuju na stanovitu sličnost krajnjih kategorija – onih naklonjenih oprostima i onih sklonih osveti. Pokazalo se, nasuprot očekivanjima, da obje, u odnosu na ostale, gaje nešto veću nepomirljivost spram osoba s kojima su kao djeca došla u sukob te da češće potječu iz urbanih naselja. Oba nalaza razmjerno su neočekivana. Nepomirljivost u bilo kojem obliku nije osobina koju bismo očekivali od osoba sklonih bezuvjetnom oprostima, dok je razlog korelacije stupnja urbaniziranosti i sklonost podjednako oprostima i osveti posvemašnja nepoznanica. Sklonost osveti također je povezana s većom izloženošću ratnoj situaciji, dok je sklonost bezuvjetnom oprostima na sličan način povezana s roditeljskom nepopustljivošću u djetinjstvu. Rezultati poput dobivenih snažno se opiru bilo kakvom konačnom zaključku, no i argumentirane hipoteze poput ove koje ćemo iznijeti svakako su mnogo bolje od spoznajne praznine.

U slici 2 centriodi grupa prikazani su u prostoru ispunjenom zamišljenim konstruktima koji nude moguće objašnjenje dobivenih rezultata. Urbaniziranost je prema našoj pretpostavci samo zamjenski pokazatelj brzih, učestalih i površnih kontakata koji osobe čine ranjivijima za bolna iskustva s drugim ljudima. U takvoj situaciji osoba treba razviti mehanizme kojima će se suočiti s čestim povredama, što vjerojatno nameće automatski odgovor kao prikladno rješenje. Za razliku od ruralne sredine, za koju su karakteristični dublji i manje česti kontakti, pa osoba rjeđe biva izložena neugodi i potrebi da automatski reagira oprostima ili osvetničkim namjerama, za grad je možda svojstven upravo automatizam u odabiru osvete ili oprosta. Ono što pojedine osobe iz urbanih sredina čini sklonijima oprostima, odnosno osveti, jesu razne vrste trauma koje su iskusili. Prvi su tijekom odrastanja bili izloženi socijalizacijskoj traumi zbog strogih i nepomirljivih roditelja, dok su potomji u većoj mjeri iskusili ratnu traumu – dulji boravak u oružanim postrojbama ili zatočeništvo u logoru.

SLIKA 2
Centroidi grupa u
prostoru zamišljenih
konstrukata

Prema našoj pretpostavci, uvjetni (ili očekivani) oprost mogao bi u postojećoj situaciji biti posve prilagođeno ponašanje koji pretpostavlja promišljanje i vaganje situacije te izostanak želje za osvetom. Iako brojni radovi spomenuti u uvodu upućuju na to kako odsutnost (bezuvtetnog) oprosta rezultira napetošću i psihičkom štetom za žrtvu, valja isto tako primijetiti da se takvo ponašanje može pokazati neprilagođenim, jer izaziva počinitelje da ponavljaju vlastiti obrazac ponašanja znajući da će za njega u konačnici dobiti oprost. Na svojevrsnu neprilagođenost takva odgovora upućuje i nepomirljivost koju podjednako dijele skupine osoba sklonih bezuvjetnom oprost i osvete.

Dobiveni rezultati i iznesene pretpostavke donekle problematiziraju kategorizaciju odnošenja prema počinitelju, što ju je teorijski uobličio Enright (1991., 1994.), ali valja reći da je iznesena interpretacija uvelike u domeni nagađanja i da bez dodatnih i temeljitijih istraživanja ne može biti uzeta kao istinita. Također, u vaganju iznesenih pretpostavki valja uzeti u obzir i ranije iznesene probleme što se vezuju uz regresijsku i diskriminacijsku analizu – poglavito pristranost uslijed zbrajanja slučajnih pogrešaka, što dodatno nameće potrebu ponavljanja istraživanja, ovaj put uz potpuniji i bolje osmišljen skup varijabli. Naravno, razlozi za replikaciju mnogo su prozaičniji. Oprost (ne nužno bezuvjetni) jest vrlo poželjno ponašanje, osobito za same žrtve, zbog razloga iznesenih u uvodu, pa je praćenje spremnosti na opraštanje među žiteljima Hrvatske ne samo poželjno nego i nužno.

ZAKLJUČCI

Kako pokazuje istraživanje, mišljenja i stavovi javnosti prema oprost ne grupiraju se u jedinstvenu dimenziju, nego u tri razmjerno neovisna uvjerenja: vjeru u oprost, skepsu u oprost i podršku uvjetnom oprost.

Istraživanje je nadalje pokazalo da je većina hrvatskih građana – njih više od četiri petine – sklona uvjetnom, obeštećujućem oprost, dok se bezuvjetnom oprost priklanja njih tek nešto više od osam posto. Preostali su u vrijeme provođenja istraživanja zagovarali osvetu.

U istraživanju smo nastojali spremnost na oprost objasniti nekim vanjskim korelatima kao mogućim odrednicama takva ponašanja. Rezultati, međutim, kazuju da je sklonost oprost u vrlo maloj mjeri povezana s bilo kojom od vanjskih varijabli uključenih u istraživanje (situacijskim, socijalizacijsko-dispozicijskim i sociodemografskim). Neke su nejake veze ipak uočene. Veličina osobne žrtve u ratu blago je povezana sa zagovaranjem osvete, veća urbaniziranost i dispozicijska nepomirljivost svojstvene su podjednako osvetoljubivom ponašanju i spremnosti na bezuvjetni oprost, dok je roditeljska strogost i nesklonost praštanju karakteristična za osobe koje se zalažu za bezuvjetno opraštanje.

LITERATURA

Al-Mabuk, R. H., Enright, R. D. i Cardis, P. A. (1995.), Forgiveness education with potentially love deprived late adolescents. *Journal of Moral Education*, 24: 427-444.

Cattell, R. B. (1966.), The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1: 140-161.

Cohen, J. i Cohen, P. (1983.), *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Coyle, C. T. i Enright, R. D. (1997.), Forgiveness intervention with post-abortion men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65: 1042-1046.

Elder, J. W. (1998.), Expanding our options: The challenge of forgiveness. U: R. D. Enright i J. North (ur.), *Exploring forgiveness* (150-161). Madison: University of Wisconsin Press.

Enright, R. D. (1991.), The moral development of forgiveness. U: W. Kurtines i J. Gewirtz (ur.), *Handbook of moral behavior and development* (Vol. 1, str. 123-152). Hillsdale: Erlbaum.

Enright, R. D. (1994.), Piaget on the moral development of forgiveness: Identity or reciprocity? *Human Development*, 37: 63-80.

Enright, R. D., Eastin, D. L., Golden, S., Sarinopoulos, I. i Freedman, S. R. (1992.), Interpersonal forgiveness within the helping professions: An attempt to resolve differences of opinion. *Counseling and Values*, 36: 84-103.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

Enright, R. D. i Coyle, C. T. (1998.), Researching the process model of forgiveness within psychological interventions. U: E. L. Worthington (ur.), *Dimensions of forgiveness* (139-161). Radnor: Templeton Foundation Press.

Enright, R. D., Santos, M. J. D. i Al-Mabuk, R. (1989.), The adolescent as forgiver. *Journal of Adolescence*, 12: 95-110.

Exline, J. J. i Baumeister, R. F. (2000.), Expressing forgiveness and repentance. U: M. E. McCullough, K. I. Pargament i C. T. Thoresen (ur.), *Forgiveness: Theory, research and practice* (133-155). New York: Guilford.

Greenwald, D. F. i Harder, D. W. (1994.), Sustaining fantasies and psychopathology in normal sample. *Journal of Clinical Psychology*, 50: 707-710.

Hargrave, T. D. i Sells, J. N. (1997.), The development of a forgiveness scale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 23: 41-62.

Kohlberg, L. (1976.), Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach. U: T. Lickona (ur.), *Moral development and behavior: Theory, research and social issues* (str. 31-53). New York: Holt, Rinehart & Winston.

McCullough, M. E. (2001.), Forgiveness: Who does it and how do they do it? *Current Directions in Psychological Science*, 10: 194-197.

McCullough, M. E., Exline, J. J. i Baumeister, R. F. (1998.), An annotated bibliography of research and related concepts. U: E. L. Worthington (ur.), *Dimensions of forgiveness: Psychological research and theological perspectives* (193-317). Philadelphia: Templeton Foundation Press.

McCullough, M. E., Pargament, K. I. i Thoresen, C. T. (ur.) (2000.), *Forgiveness: Theory, research and practice*. New York: Guilford.

McCullough, M. E. i Worthington, E. L. (1999.), Religion and forgiving personality. *Journal of Personality*, 67: 1141-1164.

Milas, G., Rimac, I. i Karajić, N. (2001.a), *Oprost i pomirenje u Hrvatskoj*. Zagreb: Target.

Milas, G., Rimac, I. i Karajić, N. (2001.b), Rezultati istraživanja. U: B. Vuleta i V. J. Batarelo (ur.), *Mir u Hrvatskoj: rezultati istraživanja*, Zagreb: Cropax: Hrvatski Caritas i Franjevački institut za kulturu mira.

North, J. (1987.), Wrongdoing and forgiveness. *Philosophy*, 62: 499-508.

Rye, M. S., Pargament, K. I., Amir Ali, M., Beck, G. L., Dorff, E. N., Hallisey, C., Narayanan, V. i Williams, J. G. (2000.), Religious perspectives on forgiveness. U: M. E. McCullough, K. I. Pargament i C. T. Thoresen (ur.), *Forgiveness: Theory, research and practice* (17-40). New York: Guilford.

Smith, M. (1981.), The psychology of forgiveness. *The Month*, 14: 301-307.

Tennen, H. i Affleck, G. (1990.), Blaming others for threatening events. *Psychological Bulletin*, 108: 209-232.

Vuleta, B. i Batarelo, V. J. (ur.) (2001.), *Mir u Hrvatskoj: rezultati istraživanja*, Zagreb: Cropax: Hrvatski Caritas i Franjevački institut za kulturu mira.

Williams, R. i Williams, V. (1993.), *Anger kills*. New York: Random House.

Worthington, E. L. (ur.) (1998.), *Dimensions of forgiveness*. Radnor: Templeton Foundation Press.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

Willingness to Forgive and Be Reconciled after the Croatian War of Independence in Croatia

Goran MILAS
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

Ivan RIMAC
Faculty of Law, Zagreb

Nenad KARAJIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

The paper deals with the empirical research of the process of forgiveness and reconciliation in Croatia after the War of Independence. Research conducted within the field of psychology indicates that the victim benefits from forgiving the perpetrator in many ways which is reflected in better mental health and lack of negative mood, while forgiveness and reconciliation also have their broader social dimension. In the paper three basic questions are being addressed: how are considerations (attitudes) on forgiveness and reconciliation structured; what part of the Croatian population is prepared to forgive and be reconciled and what are the correlates of willingness to forgive. The research was conducted towards the end of the year 2000. The results indicate that attitudes on forgiveness and reconciliation can be grouped into three broader viewpoints: scepticism in forgiveness and reconciliation, faith in positive processes and support to conditional forgiveness. Most citizens, more than four fifths, are inclined towards forgiveness under the condition of damage compensation and/or apology. Persons prepared to forgive unconditionally are in the minority, while a not-to-be-neglected number is even prone to revenge. Based on the information gathered, a hypothesis is presented treating unconditional forgiveness and revenge as insufficiently adjusted behaviour influenced by frequent and superficial social contacts in the urban environment, which results in an automatic reaction ultimately dependent upon the type of trauma the person (is) was exposed to.

Key words: forgiveness, reconciliation, attitudes, Croatia, post-war period

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1151-1173

MILAS, G., RIMAC, I.,
KARAJIĆ, N.:
SPREMNOST NA...

Verzeihungs- und Versöhnungsbereitschaft nach dem Unabhängigkeitskrieg in Kroatien

Goran MILAS

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Ivan RIMAC

Rechtswissenschaftliche Fakultät, Zagreb

Nenad KARAJIĆ

Philosophische Fakultät, Zagreb

Der Artikel untersucht den Verzeihungs- und Versöhnungsprozess, der nach dem Unabhängigkeitskrieg in Kroatien eingesetzt hat. Die psychologische Forschung der letzten 15 Jahre hat eindeutig ergeben, dass es für einen kriegsgeschädigten Menschen in mehrfacher Hinsicht nützlich ist, wenn er seinem einstigen Gegner verzeiht. Der Nutzen offenbart sich in einem besseren Seelenzustand und in der Abwesenheit negativer Gemütsverfassung. Andererseits hat der Verzeihungs- und Versöhnungsvorgang eine breitere, gesellschaftliche Dimension. Der Artikel versucht folgende drei Grundfragen zu beantworten: Wie sind die Einstellungen zu Verzeihen und Versöhnung strukturiert? Wie hoch ist der verzeihungs- und versöhnungsbereite Anteil in der kroatischen Bevölkerung? Welche Korrelate bestehen zur Verzeihungsbereitschaft bzw. zu ihrer Ablehnung? Eine dementsprechende Untersuchung wurde Ende des Jahres 2000 unter 1023 volljährigen kroatischen Bürgern durchgeführt. Die Untersuchungsergebnisse zeigen, dass sich die Einstellungen zu Verzeihen und Versöhnung in drei Gruppen fächern: Eine Gruppe verkörpert Skepsis gegenüber dem Verzeihungs- und Versöhnungsprozess; die zweite Gruppe von Einstellungen gibt dem Glauben an positive Wandlungsprozesse Ausdruck, während die dritte Gruppe bedingtes Verzeihen befürwortet. Die meisten der befragten Bürger, mehr als vier Fünftel der Probanden, ist geneigt zu verzeihen, sofern der Aggressor für entstandene Schäden aufkommt und /oder sich für sein Vorgehen entschuldigt. Eine Minderheit von Befragten zeigte sich zu bedingungslosem Verzeihen bereit, während eine nicht zu unterschätzende Zahl von Menschen sich zur Rachsucht bekannte. Aufgrund der ermittelten Angaben formulierten die Verfasser die These, wonach bedingungsloses Verzeihen und Rachsucht aus unzulänglicher Anpassung hervorgehen, deren Ursprung in wiederholten oberflächlichen Kontakten innerhalb eines städtischen Milieus liegt. Das Resultat sei eine automatisierte Reaktion, welche letztlich davon abhängt, welcher Art von Kriegstrauma die jeweilige Person ausgesetzt gewesen war.

1173

Schlüsselbegriffe: Verzeihen, Versöhnung, Einstellungen,
Kroatien, Nachkriegszeit